

PSVAN EEN REDACTEUR

Dader en slachtoffer: een paar apart?*

Jaap A. van Vliet**

In de jaren vijftig was mijn vader pedagoog en directeur van een observatiehuis voor jongens in de lagereschoolleeftijd op de grens van Loosdrecht en Hilversum. In een zekere nacht ging de telefoon en mijn vader kreeg te horen dat een van de jongens was weggelopen. Er werd een zoektocht op touw gezet, met name in het heidegebied tussen Loosdrecht en Hilversum, en na enige tijd werd de jongen gevonden. Hij lag dood en naakt, waarschijnlijk misbruikt, over de tak van boompje. Ik zeg: 'waarschijnlijk misbruikt', want over de precieze toedracht werd niet gesproken, in elk geval niet met mij. Maar hoe dan ook, het was voor mij in die tijd een confrontatie met beangstigende zaken waar ik tot dan toe geen weet van had gehad. Wat waren we vóór die tijd goed van vertrouwen!

Mijn broer en ik fietsten in die jaren dagelijks van huis naar onze school in Hilversum en bij voorkeur over de hei; dat was een stuk sneller en leuker dan over de verharde weg. Maar vanaf die nacht werden we gewaarschuwd en gemaand niet meer over de hei te fietsen vanwege de gevaarlijke mannen met slechte bedoelingen die zich daar zouden ophouden. Natuurlijk bleven we dat regelmatig toch doen en nooit hadden we er last van enge mannen. Maar toch, ik was sindsdien voortdurend alert.

Later werd mij natuurlijk ook duidelijk dat het concept van de enge man die je de bosjes in sleurt op zijn minst een vertekening is van de werkelijkheid. Inmiddels weet ik dat ten minste 75% van de zedendaders een bekende is van het slachtoffer. Een ongemakkelijke waarheid die door velen in de samenleving liever niet wordt gezien.

Toen ik, jaren later, als maatschappelijk werker in de gezinsvoogdij werkte, nam ik deel aan een project waarin wij trachtten, samen met de vertrouwensarts kindermishandeling en universitair onderzoekers, een outreachende methodiek te ontwikkelen voor kinderen die thuis werden mishandeld en bij wie sprake was van wat toen nog 'incest' werd genoemd, maar wat nu naar mijn mening duidelijker wordt benoemd als 'seksueel misbruik binnen het gezin'.¹ Het was aanvankelijk schokkend om daar als jonge professional mee te worden geconfronteerd.

* 'Dader en slachtoffer: een paar apart?', column, voorgelezen tijdens het congres *Zedendelinquenten*, georganiseerd door Logacom op 30 maart 2023 in Amsterdam. Deze tekst is ook een onderdeel van de inleiding in: J.A. van Vliet (red.), *Zedendelinquenten. Analyse, begeleiding en resocialisatie*. Amsterdam: Uitgeverij SWP 2024.

** Dr. Jaap A. van Vliet is Adviseur Forensische Zorg en lid van de redactie van PROCES.

1 E. Mulder, M. Cense & W.T.M. van Berlo, 'Seksueel geweld bij volwassenen', in: J. van Doorn, J. Brands, M.J.J. Kunst, E.R. Muller, A. Pemberton & L. van Reemst (red.), *Slachtoffers. Onderzoek, beleid en praktijk*, Deventer: Wolters Kluwer 2023, p. 178.

Een paar jaar later ging ik werken in een tbs-kliniek. Als afdelingshoofd/behandelcoördinator begon ik met het lezen van de dossiers van de tien patiënten op mijn afdeling en daarna de dossiers van patiënten van andere afdelingen. Het viel mij op dat in de voorgeschiedenis van tbs-gestelden² in nagenoeg alle gevallen sprake was van opeengestapelde problemen, volgens eerdere hulpverleners niet op de ‘juiste’ manier gestelde hulpvragen, door hulpverleners geconstateerde *ongemotiveerdheid* als reden om niets te doen en inadequate of niet uitgevoerde hulpverleningstrajecten. Dat beperkte zich niet tot gezinnen die zich aan de ‘onderkant van de samenleving’ bevonden. Mishandeling en seksueel misbruik door beide ouders, door opa, oma, oom en tante, en met zowel jongens als meisjes kwamen in bijna alle dossiers en milieus voor, vaak al meerdere generaties. Door de psychiaters van de kliniek werd gesproken over ‘polymorf pervers’ gedrag; met de kennis van nu, lijkt mij, was dat een brede en weinigzeggende constatering. Maar de vraag was wat mij betreft wel: wie is hier nu dader, wie slachtoffer?

Later, werkend bij de reclassering, werd in de jaren tachtig nog gesproken over de voor- en nadelen van seksuele relaties tussen volwassenen en kinderen en de vraag of deze, mits met instemming van ouders en kind, positieve kanten zouden kunnen hebben. Onder meer de boekjes *Gewoon bijzonder*, in 1970 uitgegeven door Humanitas,³ en *Pedofiele relaties*, in 1983 uitgebracht door het Nisso,⁴ getuigen daarvan. ‘Dit boekje gaat over de liefdevolle pedofiele relatie’, wordt in de inleiding van het laatste boekje gesteld, maar het verder doorlezende blijkt het toch echt te gaan over pedoseksuele relaties, hoe goed bedoeld ook.

In mijn reclasseringsteam spraken wij rond 1984, in opdracht van de directie, over het positief omgaan met pedoseksualiteit met een pedoseksuele orthopedagoog die werkzaam was in een justitiële jeugdinrichting, een in deze tijd ondenkbare gebeurtenis. De grenzen van de seksuele omgang met minderjarigen zijn flink aangescherpt, stelt het rapport *Gevangene van het verleden* uit 2014 over crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving;⁵ ‘pedofilie’ is in de samenleving bijna hét synoniem geworden van ‘seksueel misbruik’, wordt in dat rapport gesteld.

De genoemde boekjes heb ik destijds van de overdrachtelijke ‘brandstapel’ gered en bewaard omdat het naar mijn mening goed is de historie niet weg te gooien, maar ervan te leren en ons te realiseren dat er in tijd en cultuur ontwikkelingen plaatsvinden; het is te gemakkelijk het verleden, de opvattingen van toen en de toenmalige professionals zonder meer te veroordelen.

2 In die jaren nog: tbr-gestelden.

3 D. Zeldenrust e.a., *Gewoon bijzonder. Beschouwingen over enige bijzondere vormen van seksueel gedrag*, Amsterdam: Humanitas 1970.

4 M. Möller, *Pedofiele relaties*, Deventer: Nisso/Van Loghum Slaterus 1983.

5 M.M. Boone, H.G. van de Bunt & D. Siegel, m.m.v. K. van de Ven, *Gevangene van het verleden. Crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving*. In opdracht van: Programma Politie & Wetenschap. Politie & Wetenschap, Apeldoorn; Universiteit Utrecht; Erasmus Universiteit Rotterdam 2014..

Maar ik heb ook in de loop van de jaren de kentering meegemaakt, het doordringende besef dat het niet gaat om gelijkwaardige relaties, maar om geweld in afhankelijkheidsrelaties:

- De psychiater-directeur die vele aan zijn zorg toevertrouwde meisjes misbruikte.
- De stiefmoeder die niet merkte dat haar man elke nacht het bed verliet om misbruik te maken van zijn dochter. Hoe kon ze het weten, ze had immers altijd oordopjes in?
- De opa die de vader was van zijn eigen kleinkind.
- De scheidsrechter die niet van de jonge voetballertjes af kon blijven.

Ze kwamen in die jaren allemaal voorbij en steeds weer moesten we ons bij het reclasseringsonderzoek en de gesprekken met de betrokkenen oriënteren op onze eigen morele opvattingen. Helaas, het systematisch toetsen van onze opvattingen door middel van Moreel Beraad, waar ik nu veelvuldig gebruik van maak, was in die jaren tachtig en negentig nog niet ontwikkeld of in elk geval niet doorgedrongen tot de reclassering. Maar in de loop van de jaren is bij mij toch wel het besef blijven bestaan dat ouderschap en slachtofferschap vaak een heel nauwe relatie hebben. Dat betekent niet het vergoelijken van onacceptabel en strafbaar gesteld gedrag, maar ik zag en zie het vooral als opdracht om te zoeken naar passende antwoorden aangaande re-integratie en de vraag hoe deze spiraal, van dader naar slachtoffer en verder, is te doorbreken.⁶

6 Zie ook J.A. van Vliet & A. Menger, *Dader en slachtoffer: een paar apart?*, Amsterdam: Logacom 2015.